

SLOBODAN DIVJAK: U očekivanju polemike

Autor: Anđelka Cvijić

Liberalna filozofija i pravo glavni su okvir najnovije knjige Teror uma ili teror nad umom Slobodana Divjaka, koja je nedavno objavljena u izdanju Službenog glasnika. Podnaslov Karl Šmit - ikona postmodernizma precizira nameru poznatog filozofa, svesnog da u ovdašnjoj sredini nije popularno braniti principe liberalne demokratije, da ovim delom otvori polemiku o odnosu postmodernista prema liberalizmu i pokrene gotovo zaboravljeno sučeljavanje mišljenja.

Koji je osnov vaše kritike Karla Šmita?

- Uobičajeni manir Šmitovih kritičara jeste nastojanje da se pokaže da između njegove teorijske koncepcije i nacizma postoji unutrašnja veza. Smatram da nacizam nije nužna izvedenica iz njegovog dela. Dakle, glavni razlog mog kritičkog odnosa prema ovom autoru jeste njegov antiparlamentarizam. Naime, Karl Šmit je bio, bar nakon 1921, poklonik neposredne, plebiscitarno-aklamativne demokratije: bio je protiv tajnog glasanja, pošto je smatrao da suverena može potvrđivati ili osporavati jedino narod okupljen na javnim trgovima. Neko će možda ovde primetiti da je i nacizam oblik plebiscitarno-aklamativne demokratije. To je tačno, ali nije svaki oblik ove demokratije nacizam (recimo, cesarizam, staljinizam, titoizam itd). Šmit je svakako bio nemački nacionalista, ali nije svaki nacionalizam nacizam. I sam sebe ubrajam u pristalice liberalnog nacionalizma u kojem se patriotizam vezuje za liberalno uređenu državu, a ne za etnicitet.

Zašto Šmit u novije vreme doživljava renesansu?

- Šmit je poslednjih decenija doživeo renesansu ne samo kod nas već i u svetskim okvirima. Tome su najviše doprineli bivši marksisti koji su, nakon pada Berlinskog zida, tragali za novim osloncem sa kojeg bi mogli opet izlagati radikalnoj kritici parlamentarizam i modernu pravnu državu. Taj oslonac našli su u antiliberalno usmerenom delu Karla Šmita. Mnoge fenomene modernog sveta - od obezduhovljenih predgrađa do Holokausta - postmodernisti posmatraju kao posledicu same strukture moderne države, jer ona navodno počiva na arbitrarnim odlukama suverena kao pojedinca, tj. onoga koji odlučuje o vanrednom stanju. Pošto to odlučivanje nije ograničeno nikakvim pravno-normativnim okvirom, onda sledi da u samom korenu moderne države leži vanlegalno, vannormativno utemeljujuće nasilje. Tako recimo postmodernista Đorđo Agamben smatra da se iza vladavine prava skrivaju veliki masakri i koncentracioni logori, kao paradigma modernosti.

Za ideju postmodernizma o pluralizmu nesvodivih razlika vezujete pojavu nove desnice?

- Odmah da kažem da su desne ideje u istoj meri legitimne kao i leve, ukoliko su spojive sa proceduralnom demokratijom. Ono prema čemu se ja kritički odnosim jeste ekstremizam, bilo desnog bilo levog predznaka. Kad je reč o desnom ekstremizmu, on je u porastu u čitavoj Evropi. Najzanimljiviji oblik nove desnice nastao je u Francuskoj. Njegov rodonačelnik bio je francuski mislilac postmodernističke orijentacije Alen Benoa, autor novog, nehijerarhijskog, „diferencijalnog rasizma“. Po toj koncepciji, mešanje različitih kultura dovodi do njihove degeneracije. Ova koncepcija imala je uticaja na Le Pena, koji 1984. u jednom intervjuu rekao: „Volim Severoafrikance, ali je njima mesto u Magrebu. Nisam rasista, već nacionalista. Da bi neka nacija bila harmonična, ona mora biti etnički i duhovno homogena.“ Očito je da novi nehijerarhijski rasizam, koji insistira na nesvodivoj razlici, implicira poziv na etničko čišćenje ili u najboljem slučaju humana preseljenja.

Kako braniti liberalno-demokratske zemlje koje silom humanitarno intervenišu u zemljama sa antiliberalnim porecima?

- Ponašanje neke države u svetskim okvirima zavisi od odnosa moći među državama, a ne od njenog unutrašnjeg uređenja - najmoćnije države nastoje da maksimalizuju svoju premoć. U tom pogledu liberalno uređene države ne predstavljaju izuzetak. Tzv. humanitarni intervencionizam rezultat je moralizacije međunarodnog prava, koja dovodi u pitanje sam temelj na kome počiva moderno pravo - razdvojenost prava i morala. Nijedna dosadašnja humanitarna intervencija nije opravdavana čisto pravnim, već pravu spoljašnjim moralnim argumentima. I otuda su sve one bile neopravdane sa stanovišta postojećeg međunarodnog prava.

Priznajte nesavršenstvo liberalno-demokratskog sistema jer ne isključuje neformalnu moć?

- Nijedan sistem ne može biti idealan, pa ni liberalno-demokratski. Stoga ni on ne može eliminisati mogućnost stvaranja neformalne, skrivene moći koja, dakle, nadilazi onu koja proističe iz formalnih ovlašćenja. Iako je stvarna moć Slobodana Miloševićeva bila dosta veća od one koju su mu omogućavale njegove formalne ingerencije, on je tu moć izgubio upravo na izborima. Nijedan vladar nije mogao reprodukovati despotsku moć unutar parlamentarnog sistema. Ne treba zaboraviti da je Hitler, da bi realizovao „firer-princip“, morao ukinuti parlamentarizam.

Smatrate da je Srbija daleko od proceduralne demokratije i da je vlast posle 5. oktobra počinila „istočni greh“. Koji?

- Istočni greh petooktobarskog pokreta sastojao se u tome što je njegova većina bila protiv održavanja ustavotvorne skupštine na kojoj bi novi ustav doneli delegati izabrani samo za tu svrhu, dakle, delegati koji ne bi predstavljali ni vlast ni opoziciju. Stoga su naš postojeći ustav doneli oni kojima je u interesu dominacija izvršne vlasti: kad je reč o ovom poslednjem, i vlast i opozicija lako mogu naći zajednički jezik, jer i opozicija računa da će jednom i ona doći na vlast.

Kako ocenjujete srpsku intelektualnu elitu?

- Našom intelektualnom scenom dominira kritika liberalnog ustrojstva države iz perspektive multikulturalno-komunitarističkih ideologija koje u sebi sadrže razorni potencijal po kulturno i etnički heterogene zemlje. Te ideologije, zapravo, znače poziv različitim kulturno-etničkim grupacijama da uspostave svojim kulturnim tradicijama primerene pravne sisteme čime bi se unutar date zemlje uspostavio pluralizam različitih pravnih sistema, zahvaljujući čemu se ta zemlja pretvara u privremeni modus vivendi različitih etniciteta. Dominacija multikulturalističkih ideologija razorila je prethodnu Jugoslaviju, a sada se i Srbija nalazi u toj opasnosti. Zagovornici ovakvih koncepcija zaboravljaju da su ustavi nekadašnje parlamentarne Srbije (Kraljevina Srbija, Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija) bili postavljeni na liberalne osnove, i to zato što su u njima državni oblik i kulturna tradicija bili u velikoj meri razdvojeni. Srbija mora da se vrati svojim liberalnim korenima zahvaljujući kojima je s pravom pripadala porodici evropskih zemalja, ukoliko ne želi da se svede na beogradski pašaluk.

Odigijum prema liberalizmu prisutan je i u radu naših žirija za dodelu nagrada iz filozofske literature. Proliberalne knjige, ma kakvog kvaliteta bile, nemaju gotovo nikakvog izgleda da budu nagrađene. U prvom planu su monografije u kojima se interpretira (prepričava) stvaralaštvo uglavnom onih autora čije su bazične filozofske postavke nespojive sa parlamentarizmom. Ovaj prikriveni antiparlamentarizam deluje zapanjujuće ukoliko se ima u vidu neoborivi fakt da je istorija novovekovne Srbije zapravo istorija liberalno shvaćenog parlamentarizma.

Vaš kredo je Marksova parafraza Dantea „Ti idi svojim putem, a svet nek priča šta hoće“. Zašto mislite da vaša knjiga neće zadovoljiti ni srpske kosmopolite ni srpske nacionaliste?

- Srpski nacionalisti neće biti zadovoljni mojom knjigom zato što ona brani liberalno-demokratski sistem koji je po njima „državni neprijatelj“ broj jedan Srbije. Oni smatraju da glavni razlog zbog kojeg su zapadne zemlje bombardovale Srbiju bez ikakvog pokrića u međunarodnom pravu ne leži u njihovoj ogromnoj premoći na globalnom nivou, već u njihovom unutrašnjem liberalnom sistemu. Oni, pri tome, previđaju činjenicu da je u ne tako davnoj prošlosti i socijalistički Sovjetski Savez takođe vojno intervenisao, mada mu je unutrašnje uređenje bilo radikalno drugačije od liberalnog. Razlog zapadnih i sovjetskih intervencija bio je dosta jednostavan: u oba slučaja radilo se o supersilama. Luksemburg nikada, bez obzira na unutrašnje ustrojstvo, neće biti predvodnik nijedne vojne intervencije, ukoliko ostane sadašnje veličine.

Srpski kosmopoliti, pak, koji sebe katkad označavaju i kao liberale, videće u meni prikrivenog srpskog nacionalistu zato što manjinska prava ne tretiram kao nužni element liberalno uređene države. Oni kao da zaboravljaju da se u prvim liberalnim državama, Americi i Francuskoj, formalno priznaju samo individualna prava i da su zato u njima etnicitet i nacionalnost međusobno razdvojeni: svi državljani ovih zemalja iste su nacionalnosti, bez obzira na etničko poreklo, tj. Amerikanci i Francuzi. Naravno, pošto držim da nijedan princip ljudima ne treba nametati silom, mimo njihove volje, onda je odstupanje od čistog liberalnog modela uvek moguće ukoliko to zahteva sama realnost neke države. Ali, manjinska prava ne treba glorifikovati i uzdizati na pijedestal liberalnog ideala. Jer, ona remete logiku samog tog ideala. Od „nužnog zla“ ne treba praviti vrlinu. Pri svemu tome, valja praviti razliku između onih manjinskih prava koja mogu, u datim okolnostima, imati integrativnu moć i onih koja, po pravilu, nose u sebi moć dezintegracije; recimo, autonomije na čisto etničkoj osnovi.